

**БРУЦЕЛЛЁЗ КАСАЛЛИГИ САНИТАР-ГИГИЕНИК ВА
ЭПИДЕМИОЛОГИЯСИ ХУСУСИЯТЛАРИ ХАМДА ҚИЗИЛТЕПА
ТУМАНИДА КАСАЛЛИК ДИНАМИКАСИ**

Умуров Ш.С.

Бухоро Давлат Тиббиёт институти

Аннотация: Бруцеллёз касаллиги юктириб олишга сабаб бўлувчи омилларни санитар-гигиеник ва эпидемиологик жиҳатдан таҳлил қилинганда ушбу касаллик санитария-гигиена қоидаларига амал қилмасдан чорвачилик ёки унга боғлиқ иш фаолияти билан шуғулланувчи фуқаролада кўп учрашини таҳлил қилиш.

Калит сўзлар: Бруцеллёз, *Brucella melitensis*, *Brucella abortus*, *Brucella ovis*, қишлоқ хўжалиги ҳайвонлари,

Мақсад: Қизилтепа туманида бруцеллёз касаллиги келиб чиқиш омилларини санитар-гигиеник ҳамда эпидемиологик таҳлил қилиш.

**FEATURES OF SANITARY-HYGIENIC AND EPIDEMIOLOGY OF
BRUCELLOSIS AND DISEASE DYNAMICS IN KYZILTEPA DISTRICT**

Annotation: Analyzing the factors that cause brucellosis infection from a sanitary-hygienic and epidemiological point of view, to analyze the occurrence of this disease in people engaged in animal husbandry or related work without following sanitary-hygienic rules.

Key words: Brucellosis, *Brucella melitensis*, *Brucella abortus*, *Brucella ovis*, farm animals,

Материал ва усуллар: Қизилтепа туман СЭО ва ЖСБ йиллик хособотлар (2018-2021 йил). Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг “Республикада аҳоли ўртасида ўта хавфли зооантропоноз юкумли касалликларга қарши олиб борилаётган чора–тадбирларни такомиллаштириш тўғрисида”ги №37-сонли буйруғи.

Натижа: Бруцеллёз (синонимлари: Мальта иситмаси, Банго касаллиги) – турли хил юқиш йўллариغا эга бўлган, кўпгина органлар ва органлар системаларини, асосан таянч-ҳаракат аъзоларини ҳамда асаб тизимининг шикастланиши, организмнинг захарланиши ва аллергияни намоён бўлиши билан тавсифланувчи ҳамда инфекцион жараённи ривожланиши, аксарият ҳолларда сурункали кечиши, кўпинча кейинчалик беморларда ногиронликни келтириб

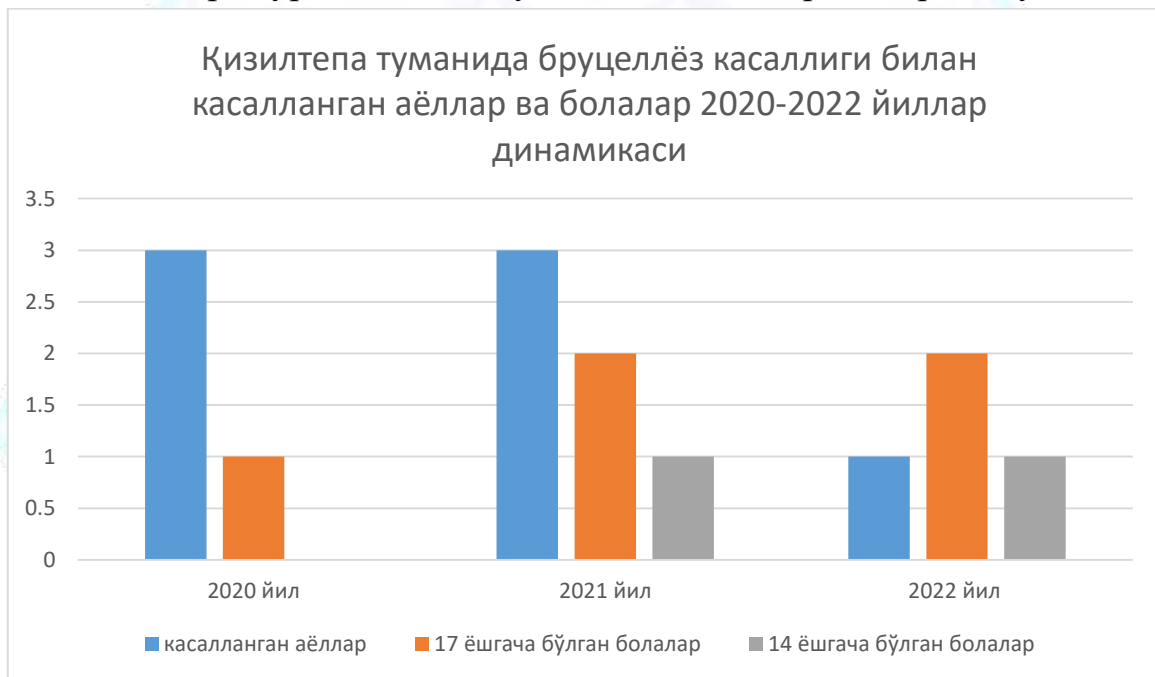
чиқарадиган, кенг тарқалган полиэтиологик зооантропоноз ўта хавfli юқумли касалликдир. *Brucella melitensis*: қўй ва эчки учун патоген бўлиб, бошқа турдаги ҳайвонларда ҳам касаллик қўзғатиши мумкин[1,3,5]. Марказий Осиё жумладан, Ўзбекистон Республикасида одам патологиясида катта аҳамиятга эга бўлиб, одамларда касалликнинг 90 фоиздан ортиғи *Brucella melitensis* билан боғлиқ. *Brucella abortus*: йирик шохли ҳайвонлар учун патоген бўлиб, уларда аборт келтириб чиқаради, бошқа турдаги ҳайвонларни ҳам зарарлаши мумкин. Ўзбекистон ҳудудида *Brucella melitensis*, *Brucella abortus*, *Brucella suis* ва *Brucella ovis* турлари циркуляция қилади. Бруцелланинг *melitensis*, *abortus* турларининг эпизоотологик ва эпидемиологик аҳамияти катта. *Brucella melitensis* энг юқумли ҳисобланиб, одам ва ҳайвонларда касаллик келтириб чиқариши учун қўзғатувчининг 1-10 та, *Brucella abortus*да эса қўзғатувчининг 1 000 000 таси етарлидир. Одамлар учун энг патоген тури *Brucella melitensis* бўлиб, у қўзғатган касаллик эпидемик тус олиши мумкин. *Brucella abortus* ва *Brucella suis* одатда спорадик, клиникаси яққол намоён бўлган ҳолатдаги касаллик чақиради[11,10,12].

Бруцеллэз билан асосан қишлоқ хўжалиги ҳайвонлари: қўй, эчки, қорамол, чўчка, туя, шимол буғулари ва бошқалар касалланади. Одатда ҳар бир ҳайвон тури аниқ бир турдаги қўзғатувчи билан зарарланади. Аммо, бруцелланинг *melitensis* ва *abortus* турлари бошқа ҳайвонларга миграция қилиши мумкин[6,7].

Бу ҳолат муҳим эпизоотологик–эпидемиологик аҳамиятга эга, айниқса одам учун хавfli бўлган *Brucella melitensis* йирик шохли ҳайвонларга миграция қилиши мумкин. Микроб ҳайвон организмига овқат ҳазм қилиш трактининг шиллик қавати, таносил ва нафас йўллари, конъюнктива ҳамда теридаги жароҳатлар орқали кириши мумкин. Ҳайвонларда бруцеллэзнинг клиник кечиши полиморф бўлиб, асосий клиник белгиларидан бири аборт ҳисобланади. Абортлар бруцеллэзнинг эпизоотологияси ва эпидемиологиясида муҳим аҳамият касб этади, чунки бунда аборт бўлган ҳомила, йўлдош билан, таносил ва туғиш аъзоларининг метрит, эндометритлар, вагинит каби зарарланишида бачадон ва қиндан ажралмалар билан кўп миқдорда, узоқ вақт бруцеллалар ажралиши кузатилиб, ҳайвонларга юқиши ва қайтадан юқишига сабаб бўлади. Шунга ўхшаш ҳолларда ҳайвон организмига кўп миқдорда бруцеллалар тушиши натижасида, қўзғатувчилар ҳайвонларда эмлангандан сўнг яратилган гуморал иммунитетни осон ёриб ўтади ва бу эса эмлашнинг эпидемиологик самарадорлиги мавжуд эмаслигини кўрсатади[1,3]. Бруцеллэз билан оғриган ҳайвонлар сути ва пешоби билан ҳам бруцеллаларни ажратади. Касал ҳайвонлар туққанда ва бола ташлаганида бруцеллаларнинг кўп миқдорда ажратилиши, шунингдек сути орқали инфекциянинг хўжаликда тарқалиши аксарият ҳолларда касалликнинг одамга юқишида асосий омил бўлиб хизмат қилади. Ҳайвонларда

абортдан ташқари, бруцеллёзда бўғимлар (артритлар), синовиал тизим (тендовагинитлар, бурситлар), жинсий аъзоларнинг зарарланиши (эндометритлар, вагинит), сут безларида (мастит), эркаларида - орхит, эпидидимит кузатилади. Бруцеллёз ҳайвонларда яширин шаклда кечиши мумкин ва бунини фақатгина махсус лаборатория текширувлари ёрдамида аниқлаш мумкин. Инфекция кўзғатувчиларининг бруцеллёзнинг клиник белгилари бўлмаган ҳайвонлар ҳам тарқатиши мумкин. Айрим ҳайвонлар бруцеллалар ташувчиси бўлиб қолиши ва 5 йил, баъзида ундан ортиқ муддат давомида кўзғатувчини ажратиб туриши мумкин[9,8].

Қизилтепа туманида бруцеллёз касаллиги билан касалланиш динамикаси 2020-2022 йилларда ўрганилганда қуйидаги натижаларни кўриш мумкин.

Бруцеллаларнинг табиий резервуарлари ҳайвонлар ҳисобланади. Шунга боғлиқ ҳолда бруцеллёз эпидемиологиясини тўлалигича унинг эпизоотологияси белгилаб беради, касалликни эса тўлақонли типик зоонозларга киритиш мумкин[2,4].

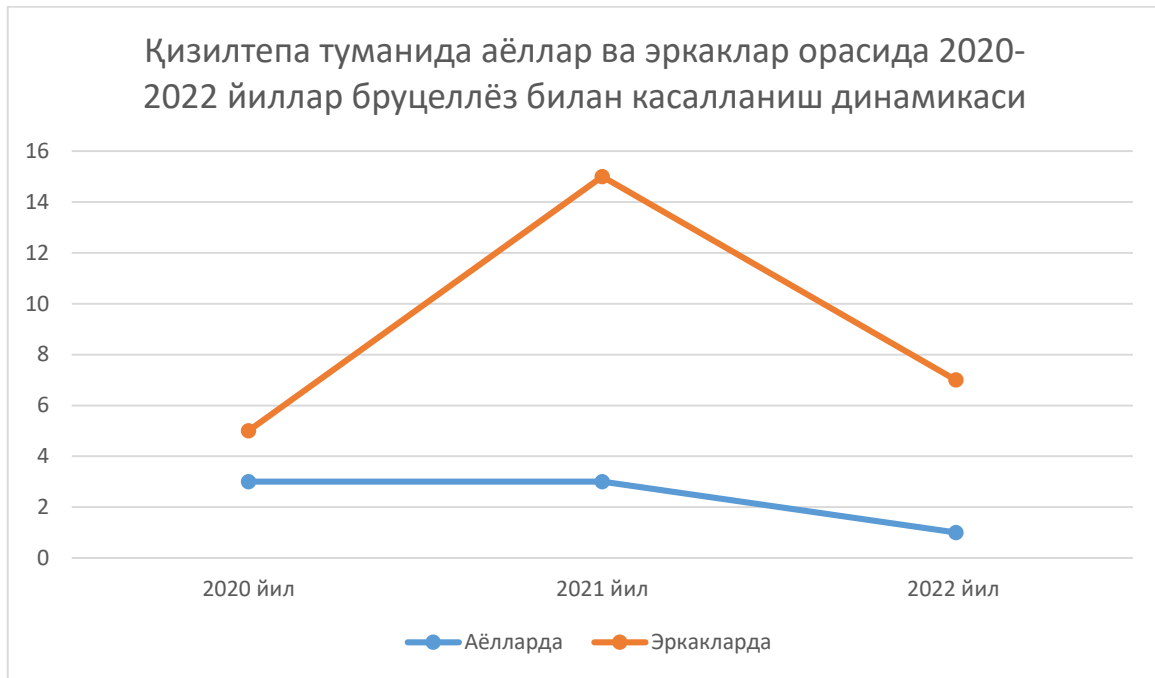
Одамлар учун инфекция кўзғатувчилари манбалари бўлиб қўйлар, эчкилар, қорамол ва чўчқалар ҳисобланади. Одамларга шимол буғусидан ҳам касаллик юққан ҳолатлар қайд этилган. Айрим ҳолларда инфекция манбаи от, туя, хачирлар, ит, мушук ва бошқа ҳайвонлар бўлиши ҳам мумкин[11,12].

Одамларга итлардан *Brucella melitensis*, *Brucella canis* ва бошқа турдаги бруцеллаларнинг юқиш ҳоллари маълум. Мушуклардан *Brucella suis* турининг юққанлиги тўғрисида маълумотлар мавжуд. Ўзбекистонда одамлар учун инфекция кўзғатувчиларининг асосий манбалари майда ва йирик шохли ҳайвонлар ҳисобланади.

Одамларнинг бруцеллёз билан касалланишида бруцеллёз бўйича нохуш бўлган қўйчилик-чорва хўжаликлари алоҳида аҳамиятга эга, чунки касалланишнинг гуруҳли кўриниши кўпроқ учрайди. Қора мол ўчоқларида ва чўчқачилик фермаларида касаллик одатда спорадик ҳолларда учрайди. Бруцеллёз инфекциясини юқишида одам кўзғатувчиларнинг манбаи сифатида эпидемиологик аҳамиятга эга эмас. Бруцеллёзнинг тарқалиш йўллари хилма-хил, чунки бруцеллалар касалланган ҳайвонларнинг барча ажратув тизимлари орқали ажратилади[12]. Бруцеллёз кўзғатувчисининг одамларга юқиши мулоқот, алиментар, кам ҳолларда аэроген ва аралаш йўллар билан юқиши мумкин. Бруцеллёз ўчоқларида касаллик юқилишининг мулоқот механизми алоҳида аҳамият касб этади. Касаллик касалланган ҳайвонлар билан кўпроқ мулоқотда бўладиган шахсларда (чўпонлар, чорвачилик фермер хўжаликлари ишчилари, жумладан, зоомутахассислар, сут соғувчилар) кўпроқ учрайди[1,3]. Ҳайвонлар туғаётганда, ҳомила ташлаганда ёрдамлашганда ва қўл билан йўлдошни ажратиш ҳолларида юқиш хавфи юқори бўлади. Бруцеллёз билан касалланган ҳайвонларнинг гўштини, ҳайвонлар териси, жунини қайта ишлаш жараёнларида касаллик юқиши мумкин. Бундай ҳолатларда бруцеллалар одам организмига тери орқали киради. Кўзғатувчининг кичиклиги ва унинг юқори инвазивлиги бруцеллаларни зарарланмаган тери орқали киришига катта имконият яратади. Тери қопламаларидаги ҳар хил жароҳатланган жойлар (тирналиши, эзилиши, лат ейиши, ишқаланиш натижасида) бруцеллаларнинг кириш имкониятини сезиларли даражада оширади[11,12]. Шунингдек, бруцеллаларнинг мулоқот йўли билан юқишида, кўз, бурун, оғиз бўшлиғи шиллик қавати орқали кириши кузатилади. Касалланган ҳайвоннинг гўшти, сутидан тайёрланган маҳсулотлар истеъмол қилинганда бруцеллалар алиментар йўл билан юқади. Хом сут (айниқса қўй ва эчкиники) ва сут маҳсулотлари (бринза, қаймоқ, сметана, қимиз ва ҳ.к.) юқори хавфга эга. Бруцеллалар сутда 10 кун, бринзада эса 45 кунгача тирик сақланади. Одамларга бруцелланинг алиментар йўл билан юқиш хавфи сут ёки сут маҳсулотларида қайси бруцелла тури мавжудлигига боғлиқ. *Brucella melitensis* юқори хавфга эга, сут маҳсулотларини тайёрлашда зарарланган қўй (эчки) ёки қорамолнинг (*Brucella melitensis* нинг қорамолга миграцияси ҳолатида) сутидан фойдаланилиши одамларнинг бруцеллёз билан оммавий касалланишини келтириб чиқаради ва бунда инфекция жараён оғир шаклда кечиши билан характерланади. Гўшт кам эпидемиологик хавфга эга, чунки термик ишлов берилгандан сўнг истеъмол қилинади (бруцеллёз билан касалланган қўй ва эчки гўшлари бундан мустасно). Хона ҳароратида, жунда бруцеллаларнинг ҳаёт фаолияти 3 ойгача сақланади[12].

Қизилтепа туманида бруцеллёз билан касалланган аёллар ва эркеклар орасидаги фарқлар таҳлил қилинганда қуйдагилар аниқланди.

Бруцеллёз билан одамларнинг касалланишининг мавсумийлиги одамларнинг хўжалик фаолияти, жумладан қишлоқ хўжалиги ҳайвонларини парваришlash жараёни билан боғлиқ. Урчитиш, қўзилатиш ва бола ташлашлар ҳамда қўйларни жунини олиш, чўмилтириш вақтига катта аҳамият бериш зарур. Бруцеллёз касаллиги рўйхатга олинса СЭО ва ЖСБ томонидан санитар-гигиеник ҳамда эпидемиологик текширув олиб борилади. Бунда текширишни эпидемиолог, санитария врачлари, ветеринария мутахассислари билан ҳамкорликда, маъмурият иштирокида амалга ошириши керак[4].

Давлат санитария-эпидемиология ва давлат ветеринария хизматлари мутахассислари томонидан эпидемиологик ва эпизоотологик хулоса ёзилади, хўжалик раҳбарлари билан ҳамкорликда қишлоқ хўжалиги ҳайвонларида бруцеллёзга қарши кураш, одамларга юқишини оғоҳлантириш ва пайдо бўлган ўчоқни йўқотиш бўйича чора-тадбирлар мажмуасини ишлаб чиқади.

Хулоса: Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, бруцеллёз касаллиги санитария-гигиена қоидаларига амал қилмасдан чорвачилик билан шуғулланадиган ҳамда гўшт, тери ва жун маҳсулотлари етиштириш, тайёрлаш, сақлаш, тарқатиш фаолияти билан шуғулланадиган фуқароларда кўп кузатилади. Фуқаролар орасида тарғибот-ташвиқот тадбирларини амалга ошириш ва юқоридаги меҳнат фаолияти билан шуғулланадиган фуқаролар орасида назоратни кучайтириш касаллик камайишини олдини олиш чораларидан бири ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Sattorovich U. S. Physiological and Hygiene Changes in Working Conditions in a Ceramic Production Enterprise //Central Asian Journal of Medical and Natural Science. – 2023. – Т. 4. – №. 5. – С. 968-971.
2. Иброхимов К. И. Гигиеническая Оценка Показателей Микроклимата В Основных Отделениях Животноводческого Комплекса //Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture. – 2023. – Т. 4. – №. 7. – С. 1-5.
3. Умуров Ш. С. Особенности Труда Рабочих В Сельском Хозяйстве //AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 197-201.
4. Ibrohimov K. I. The Meal of The Students //Indonesian Journal of Education Methods Development. – 2022. – Т. 20. – С. 10.21070/ijemd. v20i. 629-10.21070/ijemd. v20i. 629.
5. Умуров Ш. С. Здоровье Молодежи //AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 189-196.
6. Манасова И. С. Состояние Эндемического Зоба //AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 115-118.
7. Манасова И. С. Гигиенические Аспекты Мукомольного Промышленности //AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 100-106.
8. Husenovich B. A. Working Conditions of the Cotton Gin //Central Asian Journal of Medical and Natural Science. – 2023. – Т. 4. – №. 5. – С. 964-967.
9. Бафоев А. Х. Результаты Определеия Гармоничности Развития И Физического Развитиядетей //AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 178-181.
10. Ibrohimov K. I. INCIDENCE RATES OF LIVESTOCK COMPLEX EMPLOYEES WITH INFECTIOUS DISEASES //BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 225-229.
11. Ibrohimov K. I. Health State of Workers of Cotton Enterprises, Structure of Diseases, Influence of Age and Work Experience //AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 55-59.
12. Ibrohimov K. I. Chorvachilik Komplekslari Xodimlarining Ish Sharoitlari. Brusellyoz Kasalligi Bilan Kasallanish Ko'rsatkichlari //AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 20-23.